

Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında Şems Zâviyesi

Dr. Yakup Şafak

Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı
Anabilimdalı'ndan Emekli Öğretim Üyesi

Tebliğimde Makâm-ı Şems de denilen, Şems-i Tebrîzî Zâviyesi'nin¹ geçmişiyle ilgili, kısa bir özet verdikten sonra, 20. yüzyılın ilk yarısında buranın durumuyla ilgili olarak, bazı yakın dönem kaynaklarından bilgiler, notlar ve hatıralar sunacağım.

Bilindiği üzere, Konya ve Karaman'ı 1466 yılında hükümlüğü altına alan Fâtih Sultan Mehmed, 881/1476–1477 yılında Karaman Eyaleti vakıflarını yazdırmıştı. Araştırmalara göre bu kayıtlar arasında, Şems-i Tebrîzî Zâviyesi bulunduğu halde, makamından bahsedilmiyor. F.Nâfiz Uzluk, “887/1482’de yazılan defterle, ondan sonra yazılan vakıflar defterinde, adı geçmektedir” diyor.²

İbrahim Hakkı Konyalı'nın tespitine göre, Konya Vakıflar Müdürlüğündeki 4 nolu defterde kayıtlı, 1505 tarihli Arapça vakfiyede Abdürrezzak oğlu Emir İshak Bey'in, Şems-i Tebrîzî Zâviyesi için bazı vakıflar tesis ettiği yazılıdır.³

- 1 Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna Celâleddin, 4.bs., İst., 1985, s.83. Mehmet Önder, Şems-i Tebrizi, Ankara, 1963.
- 2 İbrahim Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi, Konya, 1964, s.589. 935 vd. F.Nâfiz Uzluk, (Mevlâna ve Mesnevi Üzerine Notlar), Selçuk Ün. Selçuklu Araştırmaları Merkezi (SÜSAM), BY 2, s.18; krş. Mevlâna Araştırmaları, S.II (Ankara, 2008).
- 3 İbrahim Hakkı Konyalı, a.g.e., s.937. Alaaddin Aköz-Bayram Ürekli'nin “Karamanoğullarından Osmanlıya Konya” adlı çalışmasına göre 1518 ve sonraki kayıtlarda Şems-i Tebrîzî Mahallesi ve Zâviyesi adı geçmektedir; Yeni İpek Yolu – Konya Kitabı IX, s.77 vd. (Konya, 2006)

Demek ki, 1482 senesinden, tekkelerin kapandığı 1925 yılına kadar, yaklaşık 5,5 asır Şems-i Tebrîzî Türbesi'nin, bugünkü mekânında varlığı bilinmektedir. Mevlevilik tarihi ve kültüründe buranın yeri ve önemi büyüktür.⁴ Mescid, semahane ve türbeden ibaret olan zâviyenin, kuzey doğusunda İshak Bey türbesi vardır. Ayrıca iki odalı ve bir salonlu İshak Bey Mektebi de, 18.asırda faal durumda imiş.⁵

Şimdi Şems Zâviyesi'nin, 20. yüzyılın ilk yarısındaki durumuyla ilgili sunacağımız bilgilere geçelim. Burada, nispeten az bilinen veya henüz yayınlanmamış olan, çalışmalardan alıntılar yapacağız ve gerekli izahlarda bulunacağız.

1. kaynağımız, Hüseyin Vassaf Bey'in, Sefine-i Evliyâ isimli biyografik eseridir. 23 yıllık bir emeğin mahsûlü olan bu beş ciltlik kıymetli eser, başlangıçtan yazıldığı yıllara kadar yaşamış olan pek çok mutasavvıfın hal tercümelerini kapsar.

1911 yılında, Konya'ya seyahat eden Hüseyin Vassaf Bey, zikrettiğimiz eserinde, bu seyahat sonucu, Şems Zâviyesi hakkında şu malûmatı veriyor: "Hz. Şems, tagayyüb eylemiştir (*yani ne olduğu, nereye gittiği bilinmemektedir*). Kabri malûm değildir. Konya'da adına inşa edilmiş olup, halen ziyaretgâh olan türbesi, mamur ve donatılmış vaziyettedir. (...) Pek kıymetli şallarla örtülü olan sandukası, heybetli bir görünüm arzeder. Manevî zevk ve heyecanın tecelli ettiği bu mekânı, ziyaretten sonra insanda meydana gelen hâlet-i rûhiye, tasvir edilecek gibi değildir."⁶

2. kaynağımız, Konya Belediye Reisi Mehmed Muhlis (*Koner*) ve arkadaşları tarafından 1923 yılında neşredilen, Konya ve Rehberi isimli

4 Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, Mevlâna'dan Sonra Mevlevilik, 2.bs., İst., 1982, s.330.

5 Şems Zâviyesi hakkındaki kaynaklar için bkz. Sezai Küçük, Mevleviliğin Son Yüzyılı, İst., 2003, s.46-47.

6 Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliyâ, nşr. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, İst., 1990, I,301. (Metin sadeleştirilerek verilmiştir.)

eserdir. Bu eserde, zikredilen tarihte, Şems Zâviyesi şöyle tasvir edilmektedir: “Kabristanın, bu sokağa açılmış kapısından içeriye girilir ve husûsî bir sûrette yapılmış olan yol takip edilirse, mezarlığın nihayetinde bir kapıya tesadûf olunur. Bu kapıdan içeriye girersek, sağ tarafta Şems dedesine mahsus daireyi görürüz. Bu dairede, Şems dedesi ile dervişlere mahsus, dört hücre ve bir salon vardır. Dairenin bulunduğu avluda bir kuyu, küçük bir bahçe ve dedenin ailesine mahsus hane görülür. Sol taraftaki üzeri kurşunlu ve sivri bir ehamı hâvi bina, türbe, mescid ve semahanedir. Bu bina bir kıymet-i mimariyyeyi hâiz değildir. Makâm-ı Şems, sağ tarafta bir camekânla tefrik ve her tarafı kanâdîl ve evânî (*kandil, avize vb.*) ile tezyîn olunmuştur. Semahane ve mescid, oldukça geniştir. Burada mahfuz teberükât (*kıymetli kitap ve eşya*) şunlardır: İzzeddîn el-Hattât es-Sâvecî hattıyla muharrer ve müzehheb (*yazılmış ve süslenmiş*) Kur’ân-ı Kerîm, Mahmûd-i Kalemâr’ın hatt-ı desti (*el yazısı*) ile yazılmış dört cilt tefsîr-i şerîf, Mısrabî hattıyla altı cilt Mesnevî-i Şerîf, Cenâb-ı Şems’in başlarına giydikleri arakiye, iktisâ eyledikleri hırka.”⁷

3. ve 4. kaynağımız Uzluk kardeşlerden intikal eden bazı notlar, mektuplar ve dökümandır. Mimar, ressam, eğitimci ve araştırmacı Şahabettin Uzluk (1900–1989) ve kardeşi ünlü tıp tarihçisi Prof. Dr. Feridun Nâfiz Uzluk (1902–1974) Mevlâna ve melevilik araştırmaları konusunda, Konya’daki önde gelen isimlerdendir. Anne tarafından Mevlâna soyundan olan Uzluk kardeşler, küçük yaşta babalarını kaybetmişler ve çocukluklarını Şems Mahallesi’nde, Mevlevî muhiti ve kültürü içerisinde geçirmişlerdir. Bu zatlar, kendilerini yetiştikleri ocağın kültürüne ve irfanına adanmış, bu yolda gerek kaleme aldıkları eserlerle, gerekse diğer faaliyetlerle birçok hayırlı hizmet gerçekleştirmişlerdir.

F.Nâfiz Bey’in değerli kitaplığı, vefatından sonra, Konya İl Halk Kütüphanesi’ne (*Mevlâna Dökümantasyon Merkezi*) bağışlanmış; Uzluk

7 Mehmed Muhlis ve diğ., Konya ve Rehberi, İst., 1339, s.83. (Bazı kelimelerin bugünkü karşılıkları parantez içinde verilmiştir.)

kardeşlerin çeşitli evrak ve malzemeden oluşan arşivi ise Prof. Dr. Haşım Karpuz Bey'in gayretleriyle Selçuk Üniversitesi'ne kazandırılmıştır. Halen idaresi, kısmen Selçuklu Araştırmaları Merkezi, kısmen de Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin uhdesindedir.

Şahabettin Bey'den nakledeceğimiz pasaj, yazarın 1973 yılında hazırladığı bir çalışmasından alınmıştır; konumuz açısından orijinal ve değerli bilgileri ihtiva etmektedir.⁸

“Şems Zâviyesi: Bu makam, ufak bir zâviyedir. 1944 senesine kadar 4 oda ve arası sofalı 1 türbedar kısmı (*da vardı*). Bu kısım türbenin kuzeyine düşmekte idi. Bunun gün batısında, Türbedarın ailesinin oturduğu iki katlı ve güneyi bahçeli bir ev vardı. Bugün ev elan eski haliyle yerinde durmaktadır ve vakıflar idaresince kiraya verilmektedir.

Türbe birinci daireye göre: Güneye ve eve nazaran da, güneydoğuya isabet etmektedir. Bir dört köşe üstüne piramit oturtulmuş, üzeri kurşunlu bir kısım ile bunun doğusunda dikdörtgen salondan ibarettir.

Yukarıdaki tarihe kadar burası, müptedi mukabelelerinin (*yani Mevlevî dervişlerinin ilk sema merasimi*) yapılmasına ve zaviyedekiler için vakit namazlarını kılmaya ait bulunuyordu. Fakat adı geçen yılda, doğu ve güney duvarları yeniden yapıldıktan sonra, tamamıyla mahallelilerin Cuma da dâhil, 5 vakit namazlarının edasına ayrılmıştı. Tekkeler kapanmadan evvelki yıllarda, Mevlâna'yı ziyarete gelen veya orada hücrede kalmak üzere gelmiş (*bulunan*) dervişler, ilk gecelerini Şems Zâviyesi'nde geçirirler, ertesi sabah Mevlâna Dergâhı'na kabul olunurlardı.

8 Şahabettin Uzluk, Selçuk Ün. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Ktp., BY1 (Mevlâna'nın Gördüğü Yerler ve Konuştuğu Kişiler), s.63. Bu notlar, Mevlâna ve mevlevilikle ilgili olup, yazarın yayın sahasına çıkmamış çalışmalarından biridir. Metin, tarafımızdan yapılan bazı küçük tashihler ve parantez içindeki ilâvelerle sunulmuştur.

1914'te başlamış olan Birinci Dünya Savaşı sıralarında türbedarlığını, Hacı Halil Rıza Dede⁹ isimli akrabadan bir zat yapıyordu. Kendisi güzel yazı yazar, hattat ve içli ney üfler bir neyzendi. Ayaşlı Şâkir Efendi hafta aralarında gelir, Sivaslı Ali Kemâli Efendi, Yalvaçlı Ömer Efendi, o zamanki Konya Hukuk Mektebi hocalarıydı. Selim Sâbit ve Şinasi Efendiler de dâhil olarak, sohbetlerde bulunurlardı. Biz de bir orta mektep (*riis-tiye*) öğrencisi olarak, bu tatlı ve çoşkun konuşmalardan zevk alırdık.¹⁰

Bu sohbetler, bazen hazin bir ney sesine karışırdı. Hakikat-i halde Şems orada yatmasa bile, Mevlâna'nın, onun iftirâkını, inleyerek (*dile getirdiği*) coşkun gazelleri, Ayaşlı Şâkir Efendi'nin ağzından Farsça kelimelerle, zâviyenin salonunda binbir sanatkâr (*tarafından*) Türkçe, Farsça, Arapça yazılmış levhaların bazen camlarını, bazen altın tezhiplerini okşaya okşaya, salonun içinde bir mukâbeleye bürünürdü. Bir daha gelmek üzere giden günlerin ve susan seslerle nağmelerin soluk izleri...¹¹

Zikri geçen şahıslardan, konumuz itibariyle, bilhassa Şâkir Efendi'den biraz bahsetmek gerekir. Aslen Ankara Ayaşlı olan bu zat, Konya İdâdisi muallimlerindedir. Buradan tayin olduğu Tokat'ta, cinnet getirerek 1904'te Konya'ya getirilmiş; hazin bir yaşam sürerek 1917'de Hakk'a kavuşmuştur.¹²

Kaynakların verdiği malûmata göre, Şems-i Tebrîzî Hazretleri'ne karşı büyük bir sevgisi ve bağlılığı vardı. Onun "Hırka" adı da verilen Makâlât'ını,

9 F.Nâfız (Uzluk), "Rıza Dede Efendi", Babalık, 22-23 Temmuz, 1340, s.2; Ahmed Remzi Akyürek ve Şiirleri, nşr. Hasibe mazioglu, Ankara, 1987, s.258.

10 Yazar, aynı eserin başka bir yerinde şu bilgiyi veriyor: (s. 64) : "Şems Zâviyesi türbedar dairesinde her Cuma buluşmalar yapılır; bazen birkaç ve çok defa 5-10 kişiyi aşan bir kalabalık göze çarpardı."

11 Uzluk kardeşler ve mezkûr arşiv için bkz. Veled Çelebi – Ahmed Remzi – Tâhirü'l-Mevlevî, Feridun Nâfız Uzluk'a Gönderilen Mevlevî mektupları, nşr. Yakup Şafak-Yusuf Öz, Konya, 2007, s.18 vd. Ayrıca bkz. X. Milli Mevlâna Kongresi Tebliğler II (Prof.Dr. Feridun Nâfız Uzluk Armağanı), Konya, 2003.

12 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, İst., 1930-1942, s.1170-1174.

hayranlık uyandıracak şekilde iki kez istinsah etmiş, bazı konuları izah için ona çeşitli notlar düşmüş ve bir nüshasını, Şems Türbedârı Hacı Rıza Dede'ye hediye etmiştir.¹³

Şems-i Tebrîzî türbesiyle ilgili olarak, geniş ve önemli bir değerlendirme yazan ve Hz. Şems'in yedi makamından söz eden Feridun Nâfîz Bey de, adı geçen Merkez'deki notlarında, yukarıda bahsedilen kuyu hakkında şu bilgiyi veriyor: "Dergâhlar kapanıncaya kadar Şems Türbesi'nin avlusundaki bir kuyudan cumartesi günleri, gerek İslâm gerek Hıristiyan halk, çektikleri suyu "Tîğ-tâb" dedikleri, içerisi yazılı, sarı renkli bir tasta şifa niyetine içerlerdi."¹⁴

Bilindiği üzere Şems Türbedarı veya Şems Dedesi'nin, Mevlâna Dergâhı zâbitanı (*yönetici ve görevlileri*) arasında önemli bir yeri vardır. Hâmid Zübeyir (*Koşay*), bu makam hakkında şu bilgiyi veriyor: "Şems Dedesi (*makam*): Şems-i Tebrîzî'nin türbedarlığı olup, zâbitan sınıfının beşinci rûknünü teşkil eden makamdır.¹⁵ Şems dedesi müteehhildir (*evlidir*). Mevlevîhânedeki ikamet etmeyip, Dergâh'a yakın olan Şems-i Tebrîzî Zâviyesi'nde oturur ve âyîn-i Mevlevî icrâ edileceği günler Dergâh'a gelir."¹⁶

Feridun Nâfîz Bey'in, adı geçen arşivdeki muhtelif notlarından ve diğer bazı kaynaklardan anlaşıldığına göre,²⁰ yüzyıl başlarında Şems türbedarı, Hacı Ahmed Şükrü Dede'dir. Mevlâna dergâhı postnişinlerinden,

13 İbn-i Mevlânâ Feridun Nâfîz, Peyâm-ı Sabâh, No 11700, Yıl 33, s.3 (İstanbul, 17 Haziran 1338/17.6.1922); Şems-i Tebrîzî, Makâlât – Konuşmalar, trc. M.Nuri Gencosman, İst., 1974, I, 8; Midhat Bahari Beytur, Pir Aşkına (Mektuplar), nşr.Nuri Şimşekler, İst., 2009, s.74.

14 F.Nâfîz Uzluk, Adı geçen notlar, s.17; krş. Mevlâna Araştırmaları, S.II (Ankara, 2008).

15 Bahis konusu zâbitan şunlardır: 1.Şeyh, 2.Ser-tarîk, 3.Ser-tabbâh, 4.Türbedar, 5.Şems Türbedarı, 6.Neyzenbaşı, 7.Kudümzenbaşı,. Yardımcılar: Kazancı, Meydancı, Kilerci dedeler.

16 Hâmid Zübeyir, "Mevlevilikte Matbah Terbiyesi", Türk Yurdu, C.V, S.27, s.281 (Mart 1927) .

Mahmud Sadreddin Çelebi'nin (1859–1881) kâtipliğini de yapmış olan, Hacı Ahmed Dede, 1319/1903'te vefat edince, yerine oğlu Hacı Rıza Dede bu görevi devralmıştır.

Hacı Rıza Dede, Uzluk kardeşlerin teyzesi Hafize Hanım'ın eşidir.¹⁷ Onun 1924 yılında vefatıyla, yerine Celâleddin Çelebi geçmiş; onun da 1925 senesinde vefatı üzerine Derviş Ahmed (*Günhan*) Çelebi, türbedarlık görevini üstlenmiştir.¹⁸

1880 doğumlu olan Ahmed Günhan, Konya Polis Mektebi mezunu olup, Akşehir ve Konya'da polis olarak 12 sene hizmette bulunduktan sonra görevinden ayrılmış; Şems Türbesi'nin, kuzeyinde yaptırdığı evde ikamet ederek türbedarlık görevini, tekkelerin kapanmasından sonra da, gönüllü olarak sürdürmüş ve 1943 yılında vefat etmiştir. Kabri, Şems Türbesi'nin kuzey cephesinde, saçak altında, eski türbedarlardan Ahmed Dede'nin (ö.1289/1872) alt tarafında bulunmaktadır.¹⁹

5. ve son kaynağımız, yakın dönem Konya tarihiyle ilgili değerli yazılar kaleme alan, gazeteci-yazar Nail Bülbül Bey'in bir makalesidir. Nail Bey, Şems Zâviyesi'nin bugüne kadar uzanan yakın geçmişini şöyle özetliyor: “Şems-i Tebrizi türbe, mescid ve mezarlığından teşekkül eden manzûme, 1925'te çıkan tekke ve türbelerle ilgili kanunla kapatılmıştı. Semahane olarak yapıldığı tahmin edilen türbe ve bitişiğindeki mescidin avlu kapısı, eskiden kuzey batıya açılırdı. Kapıdan girince 1331'de Halil Rıza Efendi'nin yaptırdığı şadırvan, sonra da bir kuyu vardı. 1944

17 Bkz. Yakup Şafak, “Uzluk Kardeşlerin Mevlevilik ve Çelebilik yönleri”, Tıp Tarihi Araştırmaları, S.XIV, s.178 vd. (F.Nâfiz Bey'in Celâleddin Çelebi'ye yazdığı 22.2.1973 tarihli mektup.)

18 Veled Çelebi tarafından hazırlanıp Uzluk Arşivi'nde bulunan şecerelerde adı geçen şahıslar yer almaktadır.

19 Bkz. Muammer Gül, “Konya Polis Mektebi”, Selçuk Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.X, s.137 (Konya, 2003). Nail Bülbül, “Şems-i Tebrizi Son Türbedarı Derviş Ahmet Çelebi”, Merhaba Gzt., 11 Kasım 2009, Akademik Sayfalar, s. 441-442.

yılında kaldırılan mezarlıktan geride sadece, Emir İshak Bey için yaptırılan türbenin etrafında,1950’li yılların başında otlar içinde birkaç mezar taşı kalmıştı. Türbe ve ibadete açılan mescit tamir edilirken, mezarlığın yeri de park hâline getirildi. Eskiden burada,19 Mayıs Okulu’na doğru yol yoktu ve geliş gidiş Gençlik FM radyosunun bulunduğu sokaktan sağlandı. 10–15 yıl önce de, Şems Camii’nin doğu karşısındaki dükkânlar yıkılarak, yerine Şems Oteli ve şimdi talebe yurdu olan bina inşa edildi.²⁰

Yukarıda da geçtiği üzere,1944 yılına kadar defin yapılan Şems Mezarlığı 26.4.1944 tarihinde, o zamanki Belediye tarafından yol yapılmak için yıktırılmış, mezarlıkta bulunan birçok değerli zevâtın mezar taşlarından bir kısmı, Müze Müdürlüğü’ne bağlı Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi’ne kaldırılmıştır.²¹

Şems Zâviyesi, 1944 yılından sonra çeşitli onarımlar görmüştür. 1954 yılında Şahabettin Uzluk’un başkanlığında, Türkiye Anıtlar Derneği Konya Şubesi’nce gerçekleştirilen onarımı zikretmeliyiz. Bina, 1977 yılındaki restorasyonla orijinalliğini kısmen de olsa kaybetmiştir.²² Ancak Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî ve onun can yoldaşı, büyük sırdaşı Şems-i Tebrîzî’nin aziz hatıraları, sevenlerinin gönüllerinde ebedî olarak yaşıyacaktır.

20 Nail Bülül, “Eskiden Nerede Ne Vardı?” Merhaba Gzt., 2 Ekim 2009 (Şehir eki).

21 Bkz. Naci Bakırcı, “Tarihi kültür Mirasımız Şems Mezarlığı Nasıl ve niçin Yok Edildi?”, Bilgi Yolu, S. VII, s.159 vd. (Konya, Haz.2005). İlgili komisyon tarafından hazırlanan 14.4.1944 tarihli raporda Şems Zâviyesi şöyle tanımlanmaktadır: “Vilâyet-i Celîle’nin 10.4.1944 tarih ve 3089 numaralı emirleri üzerine bâ tapu Vakfın taht-ı tasarrufunda olduğu anlaşılın altı bin metre murabba bir saha üzerinde kâim Şems-i Tebrîzî tekke, türbe, meşcit, bahçe, hane, üç kızlar türbesi ve üstü künbetli kârgir bir kubbeli binayı ve bunların harîminde müteaddit makbreyi müştemil olan bu manzûme tarafımızdan tetkik edildi.” Aynı makale, s.161-162. (İ.Hakkı Konyalı, mezkûr eserinde Şems Camii avlusunda bulunan ve İshak Bey’in karısı olduğu tahmin edilen Hatice Hatun türbesinin 1944 yılında yıktırıldığını söylemektedir.)

22 Prof. Dr. Haşim Karpuz, yeni bölümler ve minare eklenmiş olan binanın, kötü bir şekilde restore edildiğini ifade etmektedir. Ahmet Kuş ve diğ. Türkiye Mevlevihaneleri, İst., 2005, s.61 (Prof. Dr. Haşim Karpuz’un giriş yazısı)